

BIRJAGA OID ATAMALAR LEKSIKASI VA UNING TARIXI

O'ktamova Xosiyat

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Yuldasheva Dilnoza Bekmurodovna

filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

***Annotatsiya:** Ushbu maqola birja lug'atining paydo bo'lishi va rivojlanishi tarixiga bag'ishlangan. Qimmatli qog'ozlar, obligatsiyalar, fyucherslar, birja indeksi kabi asosiy tushunchalar ko'rib chiqiladi. Ularning kelib chiqishi haqida qiziqarli ma'lumotlar keltirilgan. Ushbu atamalarning aksariyati o'rta asrlarda savdo va moliyaning faol rivojlanishi bilan bog'liq holda paydo bo'lganligi ko'rsatilgan. O'shandan beri birja lug'ati sezilarli o'zgarishlarga duch keldi, zamonaviy moliyaviy vositalar va amaliyotlarni tavsiflovchi ko'plab yangi tushunchalar bilan to'ldirildi.*

***Kalit so'zlar:** birja lug'ati, aksiyalar, obligatsiyalar, fyucherslar, birja indeksi, tarix*

Kirish: Birja lug'ati, ya'ni fond, valyuta va tovar birjalarida ishlatiladigan maxsus atamalar to'plami uzoq va boy tarixga ega. Ushbu sohaning ko'plab asosiy tushunchalari o'rta asrlarda bozor iqtisodiyoti, xalqaro savdo, tadbirkorlik, bank ishlarining paydo bo'lishi bilan birga paydo bo'lgan. O'shandan beri moliyaviy dunyoning leksikoni doimiy ravishda to'ldirilib, global kapital bozorlarining jadal rivojlanishini aks ettirdi.

Ushbu maqolaning maqsadi treyderlar va investorlarning professional jargonining eng muhim elementlari: aksiyalar, obligatsiyalar, hosilalar (fyucherslar), shuningdek birja indeksi kabi zamonaviy ixtironing paydo bo'lishi va o'zgarishi tarixini kuzatishdir.

USULLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotda analiz, sintez, induksiya, deduksiya, qiyosiy tahlil va ilmiy bilishning boshqa usullaridan foydalanildi.

Iqtisodiy adabiyotlarda aksiyalar, obligatsiyalar, hosilalar (fyucherslar), shuningdek birja indeksi kabi zamonaviy ixtironing paydo bo'lishi va o'zgarishiga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlar mavjud.

TAHLIL VA NATIJA

Qimmatli qog'ozlar haqidagi qarashlar XV-XVI asrlarga tegishli bo'lib, dengiz savdosi va mustamlakachilik istilosi faol rivojlangan. Yangi yerlarga qimmatbaho dengiz ekspeditsiyalarini moliyalashtirish uchun xavfli tadbirkorlar

sarmoya kiritgan aksiyadorlik kompaniyalari tashkil etildi. Buning evaziga ular kompaniyaning kelajakdagi daromadlarida ulush olish huquqiga ega bo'lishdi, ya'ni aslida uning aksiyalarini sotib olishdi [1].

Masalan, 1407-yilda Gollandiyaning Ost-Indiya kompaniyasi tashkil etilgan bo'lib, u Osiyoga sayohatlarni moliyalashtirgan. 1600-yilda inglizlar Hindiston va Xitoy bilan savdo qilish uchun dunyoga mashhur Britaniyaning Sharqiy Hindiston kompaniyasini tashkil etishdi. Ushbu gigantlarning kelib chiqishi tarixdagi birinchi aksiyadorlar edi.

"Aksiya" so'zi lotincha actio-harakat, ishtirokdan kelib chiqqan. Bu kompaniya faoliyatiga sarmoya kiritish faktini va investorning foyda olish huquqini aks ettiradi [2].

Asta-sekin aksiyalar nafaqat xavfli savdo korxonalarini yaratishda, balki biznesning boshqa sohalarida, masalan, ishlab chiqarish, bank, sug'urta sohasida ham qo'llanila boshlandi. XVII asrga kelib, bunday qimmatli qog'ozlarni faol sotib olgan va sotgan birinchi fond birjalari paydo bo'ldi.

Shunday qilib, aksiyalar tarixi 5 asrdan ko'proq vaqtни tashkil etadi. Bu vaqt ichida ularning iqtisodiy mohiyatida ozgina o'zgarishlar yuz berdi. Ammo qimmatli qog'ozlar bozori hajmi, shu jumladan axborot texnologiyalarining rivojlanishi tufayli juda katta o'sdi. Endi bu jahon moliya tizimining eng muhim segmentlaridan biridir.

Agar aksiyalar kompaniyaning kapitalidagi ulushni aks ettirsa, obligatsiyalar uning qarz qimmatli qog'ozlaridir. Yevropada davlat kreditlari haqida birinchi nazariyalar XII asrga to'g'ri keladi. Shunday qilib, 1157-yilda Bavariya gersogi Genrix Lev Lyubek aholisidan kredit olish uchun o'z yerlari va mol-mulkini garovga qo'ydi [3]. Keyingi asrda kommunal (munitsipal) kreditlar paydo bo'ldi – boy shahar aholisi obligatsiyalar chiqardilar va shu orqali shaharlar va jamoalar ustaxonalari mablag'larini jalb qila boshladilar, Biroq, "obligatsiya" atamasi faqat yangi davr, XVII-XVIII asrlarda keng qo'llanilgan. O'sha paytda Yevropa davlatlarining davlat qarzlari faol o'sdi va xususiy korxonalar ishlab chiqarishni rivojlantirish uchun qarz mablag'larini tobora ko'proq jalb qildilar.

"Obligatsiya" so'zining o'zi lotin tilidan kelib chiqqan va "majburiyat" degan ma'noni anglatadi. Bu bunday qimmatli qog'ozlarning qarz mohiyatini aks ettiradi – emitent mablag'larni obligatsiyalar egalariga qaytarish va ularga foizli daromad to'lash uchun qonuniy majburiyatni o'z zimmasiga oladi [4].

So'nggi 3-4 asrlarda global obligatsiyalar bozorlari faol rivojlandi. Qarz vositalarining yangi turlari paydo bo'ldi – temir yo'l, ipoteka, shahar va korporativ. Bugungi kunda bu moliya tizimining eng yirik segmentlaridan biridir.

Yuzlab yillik tarixga ega bo'lgan aksiyalar va obligatsiyalardan farqli o'laroq, fyuchers shartnomalari nisbatan yangi hodisa. Ular 19-asrning o'rtalarida AQShda Chikago va Nyu-Yorkning agrar tovar bozorlarida paydo bo'lgan.

"Fyuchers" atamasi ingliz tilidan olingan bo'lib, fyuchers bu "kelajak" degan ma'noni anglatadi. Bunday birja vositalari bugungi kunda bug'doy yoki paxta kabi oldi-sotdi bitimlarini tuzishga imkon beradi. Dastlab, fyucherslar fermerlar va don savdogarlari tomonidan joriy yilgi hosilning narx xavfini sug'urtalash uchun ishlatilgan, bu hali yig'ib olinishi va sotilishi kerak edi. Misol uchun, agar yozda dekabr oyidan bug'doyning fyuchers narxi yuqori bo'lsa, fermerlar o'rim-yig'imdan keyin yaxshi daromad olishni kafolatlab, tegishli shartnomalar tuzdilar.

Biroq, tez orada ushbu vositalar to'plami boshqa tovar bozorlariga, so'ngra moliyaviy sohaga ko'chib o'tdi. XX asrning 70-80-yillaridan boshlab foiz stavkalari, valyutalar, fond indeksleri bo'yicha fyucherslar faol savdo qila boshladi. Zamonaviy moliyaviy bozorlarni ushbu derivativlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi.

Birja so'z boyligining yana bir nisbatan yangi elementi bu fond indeksleri. Ulardan birinchisi AQShda 19 – asr oxiri-20-asr boshlarida hisoblangan. Bu yuzlab individual aksiyalarning dinamikasini kuzatmasdan, fond bozorlaridagi kotirovkalarning umumiy yo'nalishini tezda baholashga yordam berdi.

XULOSA

Shunday qilib, yuzlab yillar davomida birja so'z boyligining qiziqarli evolyutsiyasini kuzatish mumkin. Uning ko'plab asosiy atamalari, masalan, aksiyalar yoki obligatsiyalar, O'rta asrlardan, kapitalizmning shakllanish davridan va jahon savdosidan kelib chiqqan.

Shu bilan birga, boshqa muhim elementlar, masalan, fyucherslar yoki fond indeksleri ancha keyinroq, XIX-XX asrlarda paydo bo'lgan. Bu so'nggi bir yarim asrda moliyaviy bozorlarning jadal rivojlanishini aks ettiradi. Shu vaqt ichida treyderlarning leksikoni ko'plab yangi atamalar bilan boyitildi.

Albatta, XXI asrda yangi moliyaviy vositalar va savdo usullari ham paydo bo'ladi. Va ular bilan birga vaqt o'tishi bilan birja jargonini kengaytiradigan va iqtisodiyot va investitsiya darsliklariga kiradigan yangi so'zlar paydo bo'lib kelmoqda..

Foydananilgan materiallar:

1. Петрам Л. Мир's первой фондовой биржи: как Амстердамский рынок акций Голландской Ост-Индской компании превратился в современный рынок ценных бумаг, 1602-1700. - Колумбийский университетский издательство, 2014.
2. Стрингхэм Э.П., Кейн Э.П. Англо-американские истоки фондовых рынков компаний. Ежеквартальное обозрение экономики и финансов, 2017, No65, с.188-202.
3. Кассис Ю. Банкиры городов, 1890-1914. - Издательство Кембриджского университета, 2006.
4. Уинтон Э., Уинтон П. История корпоративной собственности и контроля: роль инвестиционных банков. Ежегодное обозрение финансовой экономики, 2021, No13, с. 77-97.
5. Фэллун У.Д. Рыночный делец: полутораковой взгляд на Чикагскую товарную биржу. - Издательство Чикагской товарной биржи, 1998.
6. Фабоци Ф.Дж. Математика фиксированного дохода. - Исследовательский фонд CFA Institute, 2014.
7. Yuldasheva, D. (2021). PHILOSOPHY OF LIFE-AS A DRIVING FORCE. Theoretical & Applied Science, (6), 633-635.
8. Yuldasheva, D. A. (2021). Some essential trends in teaching second language vocabulary. Academic research in educational sciences, 2(6), 782-786.
9. Yuldasheva, D. (2022). The Intensification Of Learning Uzbek Language Using Moodle Technology. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.6 Philological sciences).
10. Yuldasheva, D. B. (2021). Approach is the main strategic direction which defines the components of teaching the Uzbek language. Science and World. International scientific journal, (2), 90.
11. Dilnoza, Y. (2019). About Conducting Research on the Subject of Ornithological Terms in Uzbek Language. ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies, 7(7), 53-61.
12. Yuldasheva, D. (2022). THE EMERGENCE OF NEW ECONOMIC WORDS AND PHRASES IN THE LEXICAL SYSTEM OF THE MODERN UZBEK LANGUAGE. 湖南大学学报 (自然科学版), 49(10)

13. Yuldasheva, D. B. (2023). NAVOIYNING SHE'RIY SAN'ATLARDAN FOYDALANISH MAHORATIGA DOIR. Academic research in educational sciences, 4(Conference Proceedings 1), 174-179.
14. Shodievich, S. H., & Roziqovna, R. M. (2023). OLIY O 'QUV YURLARIDA MASHG 'ULOTLAR SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA ILMIY MAQOLALARNING O 'RNI. PEDAGOGS jurnali, 25(1), 52-55.
15. Yuldasheva, D. (2022). FORMATION OF ECONOMIC TERMINOLOGY- THE CURRENT STAGE OF DEVELOPMENT OF THE TERMINOLOGY OF THE UZBEK LANGUAGE. Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities, 2(1.6 Philological sciences).
16. Yuldasheva, D., & Karshieva, M. (2022, January). PERTINET TO THE ROLE OF SCIENTIST WOMEN IN THE DEVELOPMENT OF THE SUBJECT UZBEK LINGUISTICS. In Archive of Conferences (pp. 61-62).
17. Yuldasheva, D. (2020, December). Anthropocentric approach to children's speech study. In Конференции.